

## **NDIKIMI DHE PJESEMARRJA E EKONOMISË INFORMALE NË EKONOMINË E NJË VENDI, ME THEKS TË VEÇANTË NË EKONOMINË E KOSOVËS**

*Drita M. Shoshi*  
*drita\_shoshi@hotmail.com*

### **Abstrakti**

Ndikimi i ekonomisë joformale në vendet e ndryshme të botës është prezent, e në veçanti në Kosovë është shumë i dukshëm. Ekonomia joformale ka ndikim negativ në vend, që nënkupton se dëmton stabilitetin ekonomik të një vendi. Në këtë punim do të ofrohen disa të dhëna në lidhje me se çka nënkuptojmë me ekonomi informate, cilat janë mënyrat e realizimit të aktiviteteve të saj, sa është prezente në disa vende të botës, dhe si duhet të luftohet ky fenomen negativ.

**Fjalët kyçe:** ekonomi, GDP, zhvillim, dëmtim, luftim, Kosovë.

**JEL Kualifikimi:** E20; E26;

### **Hyrje**

Ekonomia informale si fenomen haset sot kudo rreth nesh përmes aktiviteteve të ndryshme. Femrat dhe meshkujt, të pasurit apo të varfrit, të arsimuarit apo më pak të arsimuarit, me dëshirë apo pa dëshirë, të gjithë së bashku në mënyra dhe për arsye të ndryshme janë pjesë e ekonomisë informale të një vendi dhe njëkohësisht pjesë e pashmangshme e ekonomisë informale globale. Pse? Duke i konsideruar të parëndësishme shumë prej aktiviteteve ekonomike, ndoshta ndonjëherë dhe pa vetëdije të gjithë bëhemi pjesë e ekonomisë informale, duke kontribuar në trendin e rritjes së saj që nga familjet apo shtëpitë tona.

Në veçanti ekonomia informale është më e shprehur në vendet të cilat ndodhen në fazën e tranzicionit ku bën pjesë edhe Kosova. Funksionimi i një sistemi të këtillë jo ligjor fillimisht buron nga niveli i lartë i papunësisë dhe standardi i ulët jetësor. Më pastaj shfaqen arsyet tjera të cilat pothuajse janë karakteristike për të gjiha vendet në tranzicion. Dominimi i politikës në zhvillimet ekonomike, administrata shtetërore e korruptuar, mungesa e strategjisë dhe politikave shtetërore për zhvillim ekonomik, mos funksionimi dhe mos respektimi i ligjeve, përqindjet e larta tatimore, e shumë faktorë të tjerë të cilët në një apo tjetër mënyrë nxisin funksionimin e ekonomisë informale.

Duke u bazuar në zhvillimin dhe funksionimin e ekonomisë informale të shteteve të ndryshme gjatë fazës së tyre të tranzicionit, aspekt i veçantë duhet ti kushtohet arsyeve dhe efekteve nga zhvillimi dhe funksionimi i ekonomisë informale.

Në Kosovë, si vend i cili vuan pasojat e mëdha nga stagnimi dhe mos zhvillimi ekonomik për shkak të krizave politike jo shumë të largëta, edhe pse ekonomia informale konsiderohet si një fenomen negativ, efektet e saj sa janë negative për shtetin, janë po aq edhe “pozitive” për individët. Prandaj në këtë punim rëndësi më e madhe i është kushtuar identifikimit të arsyeve dhe efekteve që pasojnë nga funksionimi i ekonomisë informale në vendet e tranzicionit.

## 1. Çka është ekonomia informale?

**Ekonomia informale** është aq komplekse sa që asnjëherë nuk mund të përkufizohet dhe definohet përgjithmonë. Shfaqet në forma të ndryshme përmes aktiviteteve ekonomike duke filluar nga shitjet ilegale të mallrave të ndaluara me ligj e deri tek krimi i organizuar.

Të gjitha këto aktivitete përfaqësohen qoftë nga individë apo nga ndërmarrje të cilat nuk i respektojnë ligjet dhe detyrimet për aktivitetin e tyre të zhvilluar, përkatësisht në mënyra dhe rrugë të ndryshme shmangen nga obligimet e tyre ligjore.

Ndikimi i faktorit njeri si individ dhe ndërmarrjes si subjekt, mund të analizohet përmes veprimeve të ndryshme, të cilat në analizë vetanake nuk duken edhe aq të rëndësishme, mirëpo në fakt paraqesin bazën për trendin pozitiv të rritjes së ekonomisë informale. Si pjesëmarrës bazë në ekonominë informale përmes aktiviteteve të ndryshme janë:

- **Individi** me ofrimin e shërbimeve të ndryshme individuale qofshin ato mjekësore, ndihmëse, apo të tjera të cilat zakonisht identifikohen me shprehjen puna në të zezë.
- **Familja** përmes aktiviteteve të cilat në të shumtën e rasteve nuk lajmërohen, psh. duke punësuar ndihmëse në shtëpi apo ndihmëse për kujdesje të fëmijëve, duke lëshuar objektin e banimit me qera, duke kërkuar shërbime tjera shtesë brenda shtëpisë, etj.
- **Ndërmarrjet** duke fshehur prodhimet e tyre me qëllim të zvogëlimit apo shmangjes së tërësishme të tatimit, paraqitja e numrit jo të saktë të të punësuarve, etj.

Duke pasur parasysh se ekonomia informale është koncept ekonomik e jo statistikor, në statistikat kombëtare nuk ekziston ndonjë argument ekonomik i cili është në përputhje me nocionin e ekonomisë informale. Prandaj, ekonomia informale asnjëherë nuk mund të analizohet nga aspekti statistikor në mënyrë precize dhe të saktë për vetë faktin se mungojnë të dhënat e duhura.

Me qëllim të analizës më të plotë, të gjitha aktivitetet e ekonomisë informale duhet të ndahen në dy kategori: aktivitete të pa deklaruar dhe aktivitete informale.

**Aktivitetet e pa deklaruar**, janë aktivitetet ekonomike të cilat në të vërtetë funksionojnë si legale, por për arsye të ndryshme (për tu shmangur nga tatimet, sigurimet sociale, etj.) fshehën nga administrata tatimore. Në këtë rast kemi të bëjmë me aktivitetet ekonomike të cilat në parim nuk janë të ndaluara me ligj mirëpo, nuk janë legale, dhe bëjnë pjesë në ekonominë informale.

**Aktivitetet jo formale**, përkatësisht aktivitetet të cilat bëjnë pjesë në ekonominë informale përmes familjes apo individit. Këto janë aktivitete legale të pa deklaruar për faktin se shërbimet e tilla nuk konsumohen në treg, prandaj nuk i nënshtrohen tatimeve.

## 2. Funksionimi i ekonomisë informale në Kosovë

**Arsyet** për shfaqjen e ekonomisë informale janë të ndryshme në vendet e zhvilluara, në vendet në tranzicion apo në vendet në zhvillim. Dihet se ekonomia informale është e prirur të rritet me shpejtësi në vendet ku ndodhin ndryshime të shpejta të situatës politike dhe ekonomike, e që në fakt është tipike për vendet në tranzicion. Pasojat nga lufta, sanksionet e ndryshme ekonomike, kanë për pasojë zhvillimet e dobëta ekonomike gjatë periudhës së tranzicionit, dhe me këtë rast bie prodhimtaria, rritet shkalla e papunësisë dhe njëkohësisht rritet shkalla e varfërisë.

Edhe pse në Kosovë nuk është bërë ndonjë hulumtim i detajizuar, supozohet se norma me të cilën identifikohet ekonomia informale është diku afër 40%, ndërsa sipas të dhënave statistikore shkalla e papunësisë është 47,5%<sup>23</sup>, ndërsa niveli ekstrem i varfërisë 45,1%<sup>24</sup>. Duke analizuar shkallën e papunësisë dhe nivelin e varfërisë, bazë për ekzistimin dhe rritjen e ekonomisë informale në Kosovë mund të konsiderohen arsyet ekonomike, sociale dhe psikologjike. Shkalla e lartë e papunësisë, niveli i pamjaftueshëm i të ardhurave ligjore, konkurrenca e lartë dhe e padrejtë, në një mënyrë i ka nxitur individët dhe ndërmarrjet për të zvogëluar shpenzimet përmes punës informale. Tranzicioni ekonomik në Kosovë ka sjellë papunësi dhe varfëri pothuajse në të gjitha shtresat e banorëve duke mos anashkaluar as shtresat e larta. Mungesa e zhvillimit ekonomik të vendit, procesi i privatizimit të objekteve të dikurshme shtetërore, si dhe arsye tjera kanë bërë që njerëzit të kërkojnë zgjidhje të problemeve të tyre sociale dhe ekonomike përmes ekonomisë informale. Me këtë rast, është nxitur në masë më të madhe ekonomia informale e cila ka sjellë përfitime të shpejta materiale. Në njërin anë, mos funksionimi i sistemit shtetëror për parandalimin e ekonomisë informale dhe në anën tjetër tradita e trashëguar për “mashtrimin e vendit” duke fshehur përfitimet nga aktivitetet e ndryshme ekonomike kanë lejuar zhvillimin e veprimtarive të paligjshme dhe punën në tregun e zi. Gjithashtu, mos besimi i individëve dhe ndërmarrjeve ndaj institucioneve dhe mos funksionimi efikas i tyre për zgjidhjen e problemeve ekonomike, është një nga arsyet psikologjike të cilat kanë kontribuar në zhvillimin e mëtejshëm të ekonomisë informale. **Efektet** nga funksionimi i ekonomisë informale për vendet në tranzicion janë të ndryshme dhe mund të klasifikohen në pozitive dhe negative. Efektet negative me dominim më të madh janë: ulja e të hyrave, mallërat e importuara dhe të eksportuara ilegalisht, shitja e mallërave të palejuara në tregun vendor, vështirësohet funksionimi i institucioneve publike, korrupsioni, keqpërdorimi i pozitës zyrtare, uzorpiet dhe përfitimet e paligjshme të pasurive, prostitucioni, etj. Ndërsa disa nga efektet pozitive që sjell ekonomia

---

<sup>23</sup> Burimi: Enti i Statistikës së Kosovës - Statistikat e tregut të punës 2008

<sup>24</sup> Burimi : <http://www.ks-gov.net/esk/index>

informale janë: rritja e numrit të të punësuarve ( e njohur si tregu i punës në të zezë), krijimi i përvojës së punës dhe aftësimi profesional për moshat e reja, rritja e të ardhurave për banorët vendës, ulja e nivelit të varfërisë, rritja e aktiviteteve të përgjithshme ekonomike, etj.

### **3. Pjesëmarrja e Ekonomisë informate në disa nga vendet e botës**

Siç u cek edhe më herët, pjesëmarrja e ekonomisë joformale dallon nga një vend në tjetrin, poashtu dallon edhe se ajo mund të shënojë rënie dhe ngritje, varësisht nga një periudhë kohore krahasuar me tjetrën.

Në vijim do i ofrojmë disa statistika të pjesëmarrjes së ekonomisë joformale në disa vende të botës<sup>25</sup>:

- mesatarja në shtetet e Afrikës, pjesëmarrja e ekonomisë joformale në bruto produktin e vendit (GDP) në vitin 2002 ka qenë rreth 42%.
- mesatarja në shtetet e Azisë, pjesëmarrja e ekonomisë joformale në bruto produktin e vendit (GDP) në vitin 2002 ka qenë rreth 26%.
- mesatarja në shtetet e Amerikës veriore dhe ato të Pacifikut, pjesëmarrja e ekonomisë joformale në vitin 2002 ka qenë rreth 15.9%.
- mesatarja në shtetet e Bashkimit Evropian, pjesëmarrja e ekonomisë joformale në bruto produktin e vendit (GDP) në vitin 2002 ka qenë rreth 16.7%.

Nëse e krahasojmë pjesëmarrjen e ekonomisë joformale në bruto produktin e vendit (GDP) me vendet e tjera të botës, e në veçanti me vendet e bashkimit evropian, atëherë pjesëmarrja e ekonomisë joformale në Kosovë mund të vlerësohet në rreth 30 deri në 40% të bruto produktit të vendit (GDP)<sup>26</sup>.

### **4. Diskutime dhe analizë**

Ekonomia joformale, siç vërehet edhe në bazë të mënyrës se si realizohet mirëpo edhe në bazë të pjesëmarrjes që e ka në bruto produktin e vendit, ka një ndikim shumë të madh në zhvillimin ekonomik dhe normal të një vendi, e në veçanti kur merret parasysh pjesëmarrja e saj në potencialin e një vendi. Secila qeveri e çdo vendi zhvillon përpjekje në mënyrë që të pamundësojë realizimin e aktiviteteve jolegale që nënkupton edhe zvogëlimin e pjesëmarrjes së ekonomisë joformale në vend<sup>27</sup>.

Në Kosovë, dëmet nga ekonomia joformale janë të dukshme, dhe se për këtë kërkohet që të ofrohet një efikasitet më i lartë nga ana e gjyqësisë së Kosovës, për ti hulumtuar dhe për ti dënuar krimet e tilla. Në anën tjetër, është edhe çështje e hartimit të politikave të favorshme fiskale që do të mundësonin zhvillimin e aktiviteteve biznesore në mënyrën legale, çka nënkupton se kostoja e realizimit të aktiviteteve legale do të ishte më e lirë sesa kostoja e realizimit të aktiviteteve jolegale. Në këtë mënyrë, së paku do të minimizohej pjesëmarrja e ekonomisë

---

<sup>25</sup> Burimi: [www.worldbankdata.com](http://www.worldbankdata.com), korrik 2002

<sup>26</sup> Sadiku Muhamet: “Tranzicioni dhe reformat institucionale në Kosovë”, fq. 143

<sup>27</sup> Shoshi Drita (2006): *Punim i magjistraturës*, fq. 77, Universiteti Shtetëror i Tetovës, 2006

joformale në Kosovë, që në këtë rast kjo do të kishte efekt jo vetëm në ruajtjen e stabilitetit ekonomik në vend dhe zhvillim të qëndrueshëm ekonomik, mirëpo në anën tjetër kjo do të ishte një veprim strategjik në synimet e anëtarësimit të Kosovës në instancat më të larta siç është Bashkimi Evropian. Sikurse të gjitha vendet, poashtu edhe Kosova duhet ti plotësojë kriteret e parapara për anëtarësim që janë ai politik, juridik dhe ekonomik, dhe si element i rëndësishëm në kuadër të kriterit ekonomik do të ishte luftimi i aktiviteteve jolegale, respektivisht minimizimi i ekonomisë joformale.

## 5. Konkluzione

Pjesëmarrja e lartë e ekonomisë joformale vjen nga shkaku i mbijetesës ekonomike, e sidomos kohëve të fundit në krizën financiare. Ndonëse veprimtaritë ekonomike joformale mund ta dëmtojnë buxhetin e shtetit, ato janë pjesë e ekonomisë së përgjithshme dhe burim i rëndësishëm i të ardhurave dhe punësimit për një pjesë të madhe të popullsisë. Derisa buxheti i shtetit humb nga veprimtaritë e tilla, një pjesë jo e vogël përfiton nga mospagesa e tatimeve dhe taksave.

Në bazë të dhënave të ofruara në këtë punim mund të konkludojmë se;

- ekonomia joformale zvogëlon të hyrat e shtetit
- ekonomia joformale ndikon në rritjen e recensionit ekonomik në vend
- ekonomia joformale dëmton materialisht një pjesë të individëve dhe bizneseve që nuk merren me aktivitete të ekonomisë joformale
- ekonomia joformale ndikon në zvogëlimin e gjasave për shfrytëzimin e potencial prodhues të vendit, respektivisht ndihmon rritjen e papunësisë.

## Referencat

1. Feige Edgar: *"The Underground Economies"*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989
2. Sadiku Muhamet: *"Tranzicioni dhe reformat institucionale në Kosovë"*, Riinvest, Prishtinë, 2008
3. Smith, J.D: *"Market motives in the informal economy"*, Gartner, W. and Wenig, A., Heidelberg Springer Publishing Company, New York, 1994
4. Shoshi Drita: *"Roli i politikave fiskale në Kosovë"*, Punim i magistraturës, , Fakulteti Ekonomik i Universitetit Shtetëror të Tetovës, 2006
5. Thomas, Jim J: *"Informal economic activity"*, LSE, Handbooks in Economics, London, 1992

